

VILÁG- TÖRTÉNET

9. (41.) évfolyam 2019. 4.

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **ANDREIDES GÁBOR**
MUSSOLINI ÉS A FASISZTA VEZÉREK
- **ALESSANDRO VAGNINI**
AZ OLASZ KÜLPOLITIKA ÉS MAGYARORSZÁG
- **JUHÁSZ BALÁZS**
A FASIZMUS KATONAPOLITIKÁJA
- **LÉNÁRT T. ANDRÁS**
A FASIZMUS VÁLTOZATAI SPANYOLORSZÁGBAN
- **FEJÉRDY ANDRÁS**
RÁKOSI MÁTYÁS, AZ OLASZ BALOLDALI PÁRTOK ÉS
A FASISZTA HATALOMÁTVÉTEL
- **SZEMLE**
SZILÁGYI ÁGNES JUDIT, MAXIMILIANO GABRIEL GREGORIO
CERNADAS, MIRJANA POLIĆ BOBIĆ, ZEIDLER MIKLÓS ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Stefano Bottoni,
Katona Csaba, Martí Tibor
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

9. (41.) évfolyam 2019. 4.

TARTALOM

100 éves a fasizmus (Andreides Gábor – Juhász Balázs)	497
<i>Tanulmányok</i>	
Andreides Gábor: Mussolini és a fasiszta vezérek	499
Pasquale Fornaro: A rezsim egyik „perifériája”. A Nemzeti Fasiszta Párt Szicíliában	513
Raoul Pupo: Olaszország peremén. A „határ menti” fasizmus	529
Alessandro Mazzetti: Az olasz hadiflotta és a fasiszta geopolitika a Földközi-tenger térségében	543
Alessandro Vagnini: Az olasz külpolitika és Magyarország. A liberálisból a fasiszta rendszerbe történő átmenet idején	557
Juhász Balázs: A fasizmus katonapolitikája és a magyarországi katonai kölcsönök	571
Lénárt T. András: A fasizmus változatai Spanyolországban	585
Murber Ibolya: A fasizmus ausztriai exportjának kezdetei. Bethlen és a Heimwehrek kapcsolati hálózata, 1927–1929	599
Fejérdy András: Rákosi Mátyás, az olasz baloldali pártok és a fasiszta hatalomátvétel	615
Egry Gábor: Konvergáló új nacionalizmusok? A magyar és az olasz nacionalizmusról	627
Pritz Pál: Személyiség és történelem. Benito Mussolini és Gömbös Gyula némely pályafordulójának példáján	639
<i>Szemle</i>	
Két luzo-brazil pályakép a fasizmushoz való viszonyuk tükrében (Szilágyi Ágnes Judit)	647
Nemzeti identitás és modernitás három, egymástól távol eső régióban. Latin-Amerika, Dél-Európa, Kelet-Közép-Európa, 1870–1945 (Maximiliano Gabriel Gregorio Cernadas – Mirjana Polić Bobić – Zeidler Miklós)	652
<i>Megemlékezés</i>	
In memoriam Simon István (1960–2019) (Andreides Gábor – Juhász Balázs)	667

Jelen számunkat Andreides Gábor és Juhász Balázs szerkesztette

CONTENTS

On the Centenary of Fascism (Gábor Andreides – Balázs Juhász)	497
<i>Studies</i>	
Gábor Andreides: Mussolini and the Fascist Leaders	499
Pasquale Fornaro: A “Periphery” of the Regime: The National Fascist Party in Sicily	513
Raoul Pupo: On the Borders of Italy: The “Frontier Fascism”	529
Alessandro Mazzetti: The Italian Navy and Fascist Geopolitics in the Mediterranean	543
Alessandro Vagnini: Italian Foreign Policy and Hungary during the Transition from a Liberal System to Fascism	557
Balázs Juhász: The Military Policy of Fascism and the Military Loans to Hungary	571
András Lénárt T.: Spanish Versions of Fascism	585
Ibolya Murber: Beginning of the Export of Fascism to Austria: Network of Bethlen and the Heimwehr Movement, 1927–1929	599
András Fejérdy: Mátyás Rákosi, the Italian Left and the Fascist Takeover	615
Gábor Egry: Converging New Nationalisms? On Hungarian and Italian Nationalism	627
Pál Pritz: Personality and History: On the Example of Some Career Turns of Benito Mussolini and Gyula Gömbös	639
<i>Book Reviews</i>	
Two Political Biographies: Marcello Caetano, Plínio Salgado in the Light of Their Relationship to Fascism (Ágnes Judit Szilágyi)	647
National Identity and Modernity 1870–1945: Latin America, Southern Europe, East Central Europe (Maximiliano Gabriel Gregorio Cernadas – Mirjana Polić Bobić – Miklós Zeidler)	652
<i>Commemoration</i>	
In memoriam István Simon (1960–2019) (Gábor Andreides – Balázs Juhász)	667

A fasizmus katonapolitikája és a magyarországi katonai kölcsönök

Az első világháborúból Olaszország hadiipara megerősödve került ki, és lelkesen keresett új piacokat, hogy eladja a béke beállta miatt fölöslegessé vált árukat. A termékek színvonala megfelelőnek bizonyult, hogy a hagyományos angol és francia konkurenciával is felvegye a versenyt, és az exportot támogató állami rendelkezések csak tovább növelték a kivitel. Olaszország ugyan ettől függetlenül, de a gazdaság más területein is expanzióra törekedett, a hadiipari tevékenység tehát megfelelő módon illeszkedett a nagy külgazdasági folyamatokba.

Az 1920-as években az olasz vállalatoknak a századelőn kialakult függése csökkent, már ami az angol és francia cégeket illeti. Ez persze nem jelenti, hogy az olasz hadiipar teljes függetlenségre törekedett: a német Krupp céggel az 1920–1930-as években folyamatos volt a technológiai transzfer, és az 1930-as években is az angol Carden Loyd licence alapján építették meg az Ansaldo gyorsharckocsiját. A két világháború közötti korszak egyedüli közvetlen olasz befektetését a Siemens eszközölte 1927-ben a haditengerészeti lövegek tűzvezető központjai fejlesztése céljából.¹

Ami az exportot illeti, a Nemzetek Szövetsége 1926–1932 közötti adatsorai alapján Olaszország legalább az 5. helyen állt a fegyver-, illetve a 7–9. helyen a lőszerkivitel tekintetében. Ha az 1926–1930 közötti időszakot vizsgáljuk, akkor az exportált hadianyag értéke 40,7 millió lírától 77,6 millió lírára nőtt. A jelentősebb vevők között találjuk Spanyolországot, Romániát, Finnországot, Görögországot, Japánt, Hollandiát és Svédországot. Főleg a hajóépítés terén volt jelentős az olasz export, amelyben alkalmanként az angolokat is sikerült háttérbe szorítani, viszont mindez nem az olasz termékek minőségének, hanem a pénzügyi politikának volt az eredménye, ugyanis az exportot támogató hitelekről szóló törvény szerint akár kilenc évig is el lehetett halasztani a fizetést, miközben a cég azonnal megkapta, ami neki járt.²

A fasiszta kormány szabad piacok megszerzésére is törekedett, és ilyen volt a félig-meddig lator államnak tartott Szovjetunió is. Olaszország 1924-ben, közvetlenül a britek után ismerte el a szovjet államot. Az ideológiai ellentétet figyelmen kívül hagyó lépést az ösztönözte, hogy Olaszország minél nagyobb haszonnal ve-

* A szerző az ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszéke egyetemi adjunktusa (1088 Budapest, Múzeum körút 6–8., juhasz.balazs@btk.elte.hu).

1 Segreto, 1997. 50–51.

2 Segreto, 2002. 677–678.

hessen részt a szovjet ipari és hadiipari fejlesztésekben. Ezen folyamatnak képezte részét például az 1929-ben kibontakozó együttműködés a szovjet és az olasz haditengerészet között.³ Ázsiában az olasz hadiipar még Kínában volt kifejezetten aktív, ahol az együttműködés főleg a légierőt érintette,⁴ de jelen volt Afganisztánban,⁵ Finnországban⁶ és Magyarországon is.

Részben az exportorientált hozzáállás magyarázza a Magyarországra irányuló kezdeti olasz próbálkozásokat. Az olasz Hadügyminisztérium ugyanis már 1919 tavaszán a közép-európai térség gazdaságának a felmérésén dolgozott, és május végére végzett is a feladattal,⁷ 1919 júniusában pedig Olaszország belebojolódtott a Magyar Tanácsköztársaság számára csempészett hadianyag körüli botrányba.⁸ Az olasz hatóságok felelőtlen hazardírozása és a lebukás kockázatátása jó-részt azt célozta, hogy pozíciókhoz jussanak Magyarországon, és ha piacot hadianyag-szállítással lehetett szerezni, akkor a kockázatoktól sem riadtak vissza. Ez a mentalitás a későbbiekben is megfigyelhető: 1923 szeptemberében aláírtak egy titkos megállapodást, amely a honvédség olasz hadianyaggal történő felfegyverzését irányozta elő,⁹ majd 1925–1926 fordulóján egy állítólag Romániának szánt hadianyag-szállítmányról tűnt el az osztrák–magyar határon egy rakományi géppuska.¹⁰ Ezeknél az epizódoknál Olaszország relatíve könnyedén el tudta hártani az esetleges lebukás veszélyét, ugyanis egy olasz főtiszt vezetésével működött az antant Szövetségközi Katonai Ellenőrző Bizottsága. Ez a helyzeti előny garantálta, hogy az olasz hatóságok minden számukra kedvezőtlen információról előzetesen tudomást szerezhessenek. Egy-két gépfegyver vagy repülőgép viszont még nem számított nagy üzletnek. A komoly olasz hadiipari export csak az 1927. április 5-i olasz–magyar barátsági, békéltetési és döntőbírósi szerződés aláírása után indult meg, igaz, nem azonnal.

1927. április 6-án, a barátsági szerződés aláírása miatt Rómában tartózkodó Bethlen István miniszterelnök felvetette Benito Mussolininek a honvédség felfegyverzésének szükségességét, és ehhez kérte a Monarchiától zsákmányolt fegyverek átadását és kijavítását. Mussolini a javítást Olaszországban kívánta elvégezni, erre egy összeget is mondott, de magukért a fegyverekért nem kért pénzt.¹¹ A szállítmány lelepleződése Szentgotthárdnál szükségessé tette a probléma megbeszélését. Erre 1928. április 2-án és 6-án került sor Milánóban, ahol Bethlen megoldást javasolt: az osztrák belpolitikai helyzet megváltoztatásával egy időben folytatni kell a honvédség felfegyverzését. Az első világháborús fegyverek kijavíttatása továbbra

3 Pellegrini, 2005.

4 Borsa, 1979. 386–388.

5 Monzali, 2012.

6 Rizzi, 2015.

7 AUSSME E-9, 7, 30., sz. n., Ufficio Studi per la ricostruzione economica dopo la guerra. Sezione „Politica industriale e Commerciale”: Sull’economia dei nuovi stati sorti dall’ex Impero Austro-Ungarico e sui loro rapporti commerciali internazionali con speciale riguardo all’Italia. Milánó, 1919. május 24.

8 Juhász, 2018. 34., 35., 44., 47–51., 53., 59. sz., pp. 80–82., 87–93., 95., 100–101.; Hoover, 1961. 361–362.

9 Erről lásd: Juhász, 2016.

10 Caroli, 1984. 306.

11 Karsai, 1967. 29. sz.

is napirenden maradt, de szállításuk időztetését az osztrák helyzettől kellett függővé tenni. Ezenfelül szükség volt egy katonai kölcsönre is (három évig évenként 100 millió pengő), amelyből a magyar hadiipar fejlesztését és a szükséges hadianyagok legyártását kellett volna megoldani. Ezek alól a repülőgépek képeztek volna kivételt, mivel ezeket – összesen 400-at – Olaszországnak kellett volna legyártani.¹² A szükséges katonai személyzet kiképzését is fontosnak tartotta Bethlen, illetve mindettől függetlenül, kiképzés céljából azonnal Magyarországra kívánt szállítani pár katonai repülőgépet. Mussolini ígéretet tett a kérések teljesítésére, de pontos számadatot egyszer sem mondott, vagyis a részletek meghatározásában fenntartotta magának a szabad választás jogát. A katonai kölcsön esetében Mussolini azt az álláspontot képviselte, hogy ennek államközi kölcsönnek kell lennie, amelyet a két nemzeti bank közötti pénzmozgással valósítanak meg, és Mussolini majd közölni fogja Bethlennel, hogy mikor várja Rómába a magyar pénzügyminisztert.¹³

Az első katonai kölcsön

Alig ért haza Bethlen, 1928. április 8-án felkereste a budapesti olasz követet, hogy Magyarország a fegyverkezési hitel ügyében várjon még, mert Rómában hamarosan kabinetváltás lesz, és Mussolini nem akarja beavatni az ügybe a leváltandó embereket. A követ közlése szerint Mussolini körülbelül két hét türelmet kért, hogy meghívja Bud János pénzügyminisztert Rómába.¹⁴ A két hétből majdnem egy év lett, ugyanis Scitovszky Tibor magyar megbízott csak 1929. március elején járt Rómában, hogy tárgyaljon a katonai kölcsönről.¹⁵ 1929. április 17-én viszont Hory András római magyar követ már azt írta haza Khuen-Hédervárynak, hogy a lateráni egyezmény, illetve a trieszti Brunner cég megmentése olyan mértékben megterhelte az olasz államkasszát, hogy minden mást későbbre kell halasztani, vagyis a katonai kölcsönt bizonytalan időre el kell odázni.¹⁶

Bethlen ezúttal sem hagyta annyiban a dolgot, és Dino Grandi 1929. májusi budapesti látogatása alkalmával is szóba került a Scitovszky-féle római látogatás,¹⁷ de az olasz Pénzügyminisztérium még a nyáron a kölcsön további halasztását javasolta.¹⁸ 1929 nyarán vette kezdetét az olasz–magyar haditechnikai együttműködés, amiről eleve lehetett sejteni, hogy nem egy hónap alatt hozza meg az eredményét. A nemzetközi helyzet teljesen nyugodt volt, a honvédségnek nem kellett egyik pillanatról a másikra harcba bocsátkozni, így a technikai együttműködés jóváhagyásá-

12 A hadieszközök gyártásának megosztását valójában nem az indokolta, hogy Magyarország nem lett volna képes legyártani a szükséges repülőgépeket, hiszen a külföldi licencek alapján már évek óta folyt ilyen jellegű tevékenység. Az olaszországi gyártás felvetésének célja az volt, hogy az olasz hadiipar is profitáljon a kölcsönből, így Mussolini számára is elfogadhatóvá váljon a kölcsön ötlete.

13 Karsai, 1967. 103. sz.

14 MNL OL K 64 1928–23–368.

15 Carocci, 1970. n. 73.

16 MNL OL K 64 1930–23–külön levelek ff. 44–47.

17 Karsai, 1967. 165/c. sz.

18 ASBI, 1, 18, 3. Mosconi 1929. július 24., 4309. sz.

val Mussolini megtette azt a gesztust, amit a katonai kapcsolatok megköveteltek, és inkább a kevesebb kockázatot jelentő civil kölcsönt valószínűsítette meg.

1930 áprilisában Mussolini keresztülvihetőnek tartotta a katonai kölcsönt, de nem Scitovszky tervét. Mussolini ígéretet tett arra, hogy emelni fogja a katonai költségvetést, amelybe majd beleépíti a magyar kölcsönt, a végleges választ pedig májusra ígerte.¹⁹ Az olasz hadügyi költségvetés valóban megemelkedett, ugyanis az 1929–1930-as költségvetési évben ez 4649 millió líra volt, az 1930–1931. évben viszont 5071 millió lírára nőtt,²⁰ de valójában a szárazföldi erők és a légiereő kevesebb pénzt kapott, míg a haditengerészet többet. A ráfordítások növelése az 1931-ben elkezdett flottaprogram miatt történt, és nem a magyar katonai kölcsön folyósítását segítette elő. A kölcsön technikai részletei tehát módosultak, de legalább 1930. nyár végén megérkezett a meghívás Scitovszky számára.

Scitovszky 1930. szeptember 16-tól tartózkodott Rómában,²¹ és ekkor derült ki, hogy Mussolini a korábban tárgyalt összeg felét tudja csak adni, illetve ugyanannyi értékű természetbeni szállítást is kilátása helyezett, vagyis Mussolini a Bethlennek ígért 50 millió dollár (300 millió pengő) helyett csak 30 milliót kívánt kölcsönözni pénzben és 20 milliót természetben (repülőgép formájában). Ráadásul Mussolini eredetileg öt év alatt akarta kifizetni a 30 millió dollárt. A kifizetést Scitovszky kérésére három évre ütemezték át,²² de a természetbeni szállítás megbeszélése előtt Scitovszky kitért, mondván, ennek tárgyalására nem volt felhatalmazva. 1930. szeptember 20-án Mussolini az alábbi feltételekkel állt elő: 30 millió dollár kölcsön, két és fél év alatt, hat félévi részletben folyósítva, illetve az eredetileg megállapított összeg határáig természetbeni szállítások. Az első részlet kifizetésére 1931. január 1-jén került volna sor.²³ 1930. szeptember 25-én kiderült, hogy a Magyar Nemzeti Bank nem adhat tovább pénzt a magyar államnak, az Olasz Nemzeti Bank pedig nem adhatott pénzt közvetlenül külföldi államnak, így másik átutalási eljárást kellett kitalálni.²⁴ Folytatódott tehát a technikai részletek kidolgozása.²⁵

1930 és 1931 fordulóján a teljes bizonytalanság volt jellemző a katonai kölcsön terén is. Ekkor ugyanis az egyik főtárgyaló, Bonaldo Stringher halálos beteg volt, így utódja kinevezéséig újra megakadtak a tárgyalások.²⁶ 1931 januárjában megtörtént az utód (Vincenzo Azzolini) kinevezése, és magyar részről olyan sokszor kérelmezték a tárgyalások újrafelvételét, hogy 1931. március 5-én az olasz Külügyminisztérium politikai osztályvezetője spontán rátért az ügyre. Ekkor derült ki, hogy azért is volt fontos az összeg mihamarabbi átutalása, mivel, Hory szavaival, a „kilátásba helyezett kedvező eredményt már eskomptáltuk,²⁷ hogy megrendeléseket eszközöltünk és a [tárgyalások] finalizálás[ának] kitolása igen nagy nehézségeket

19 MNL OL K 64 1930–23–234.

20 Allegi, 1989. 1103.

21 MNL OL K 64 1930–23–583.

22 MNL OL K 64 1931–23–599.

23 MNL OL K 64 1930–23–605.

24 MNL OL K 64 1930–23–613.

25 MNL OL K 64 1930–23–621.; MNL OL K 64 1930–23–632.

26 MNL OL K 64 1931–23–1.

27 Értsd: elköltöttük.

támasztana".²⁸ A megrendelés alatt olasz termékek vásárlását kellett érteni, így a magyar fizetéseképtelenség bejelentése az olasz ipari vállalatokat sújtotta volna. A bejelentés hatott, és Mussolini engedélyezte a tárgyalások újrafelvételét.²⁹ Magyar részről Walkó Lajost bízták meg mint kormány megbízottat, hogy megkezdje a tárgyalásokat, és ezek április elején megindultak.³⁰

1931. április 11-én már elfogadták, hogy a Pénzüntézeti Központ legyen a közvetítő intézmény. A 30 millió dolláros kölcsönt két részletre bontották. 12-15 milliót sürgősen, két részletben kellett kifizetni. Az egyik felét 1931. június 30. előtt, a másikat pedig 1932. január 1. előtt. A visszafizetésnek 30 év alatt kellett történnie, a kamatokat is dollárban kellett volna visszafizetni. A kamatot a magyar állampapírok New York-i és londoni tőzsdei jegyzése alapján számolták volna ki (az ott mért valós kamatot kellett kamatként havonta hozzáadni az összeghez). A 30 millió dollár maradékanak kifizetéséről 1932 elején kellett a két fél delegációinak megállapodni.³¹

A terv keretében Walkó beszerezte Budapestről a szükséges dokumentációt, majd május végén tért vissza Rómába, és a tárgyalások június 2-án folytatódtak,³² hogy 1931. július 8-án Hory bejelentse: a fegyverkezési hitellel kapcsolatos római tárgyalások eredménytelenül végződtek.³³

A tárgyalások felfüggesztésére magyar kérésre került sor. 1931. június elején Azzolini ugyanis felhívta Walkó figyelmét, hogy hiába születik megállapodás, a kifizetés csak az aláírás után egy évvel, vagyis csak 1932-ben kezdődne el.³⁴ Walkó kérdésére pedig kifejtette, hogy nem javasolná, hogy az Olasz Nemzeti Bank megváljon a tartalékaitól, vagyis azonnal kifizessen ötmillió dollárt, mert körülbelül egy év alatt (1930. szeptember és 1931. június között) az olasz tartalékok egymilliárd dollárral csökkentek. Erre viszont Walkó azt felelte, hogy jobb lenne megszakítani a tárgyalásokat és akkor folytatni azokat, amikor a nemzetközi helyzet kitisztul, hogy a két érdekelt kormány a technikai jellegű tárgyalások elhúzódásának, ne pedig politikai jellegű indokoknak tulajdoníthassa a dollár valós átadását.³⁵

Walkó Azzolini közléséből tudta, hogy a valutatartalékok rohamos csökkenése következtében az olasz kormány nem engedheti meg magának, hogy fontosabb vállalatok csődbe menjenek, mivel azt az egész olasz gazdaság sínylette volna meg.³⁶ Azzolini példálózásából azt is tudnia kellett Walkónak, hogy tárgyalópartnerre a magyar gazdaság siralmas állapotával is tisztában van. Walkó tehát bízhatott abban, hogy a már leszállított vagy legyártott hadianyagot ki kell majd fizetni, vagyis az olasz kormány, már csak a saját iparának védelmében is, kénytelen lesz valamit

28 MNL OL K 64 1931–23–219.

29 MNL OL K 64 1931–23–233. Hory 1931. március 11., 60., 61. sz. szjt.

30 ASBI, I, 9, 6. Azzolini Walkónak, Rómából Rómába, 1931. április 6.

31 ASBI, I, 9, 6. Aláírás és címzett nélküli jegyzetlap, valószínűleg Azzolininé, 1931. április 11.

32 ASBI, I, 9, 6. Walkó Azzolininek, Budapest, 1931. május 30., kézzel írt levél.

33 MNL OL K 64 1931–23–549.

34 Walkó bejelentette, hogy a magyar államkincstárnak 1931. június 30. előtt szüksége lenne a hitel első részére, hogy ki lehessen fizetni az 1930-ban megrendelt hadianyagot.

35 ASBI, I, 9, 6. Azzolini levele Mosconinak és Grandinak, 1931. július 8., sz. n.

36 1931-ig bezárólag az olaszországi magyar hadianyag-rendelések főleg a FIAT-ot érintették. Csima, 1969. 294–295.

adni a magyaroknak, hogy legalább kölcsönből törleszthessék az adósságokat. Walkó döntése mögött tehát valószínűleg az a logika rejlett, hogy inkább fenn akarta tartani az esélyt arra, hogy később több pénzhez jusson a honvédség, mint hogy kevés aprópénzre váltsák Mussolini amúgy is egyre fogyatkozó értékű ígérését.

Walkó feltételezett taktikája azért is indokolt volt, mivel a FIAT 1931 őszén felhívta az olasz kormány figyelmét a részben kifizetetlen magyar rendelésre, és a római Külügyminisztériumban 1932. január 14-én a 15 millió líra értékben rendelt automobilon és szállítóeszközök ügyét is felhozták a Rómában tartózkodó Bethlennek.³⁷ A FIAT-ügy már több hónapja tartott, viszont csak ekkor tett szert akkora jelentőségre, hogy az olasz Külügyminisztérium is nyíltan beleszóljon.

A FIAT közép-európai részlegének társvezetője és felügyelője, Schmidt mérnök 1931. október végén Fulvio Suvich, a Nemzetek Szövetsége Pénzügyi Bizottsága elnökének a segítségével felvette a kapcsolatot a magyar kormánnyal. Utóbbi azt javasolta, hogy váltókkal fizessék ki a fennmaradó összeget, amelyeket majd ismeretlen időn belül, valószínűleg hathavonta kell beváltani. Ezeket az olasz Pénzügyminisztérium írta volna alá, ugyanis hozzá került az adósság háromnegyede. A váltók ötlete nem volt újdonság, mivel végül is ezt takarta a legutolsó változat is, amelyben Azzolini és Walkó megegyezett. A magyar hatóságok a késlekedés okaként a katonai kölcsön elmaradását jelölték meg,³⁸ így érthető, hogy 1931. december 8-án egy átiratban Mussolini felszólította az illetékest, hogy leszámítolhassa a magyar állam által kibocsátott kincstárjegyeket. Ezekkel kívánta megoldani egy 15 millió lírás hitel nyújtását, hogy abból Magyarország kifizethesse a FIAT-tal szembeni adósságát. Egy saját kézzel írt utóiratban olvasható, miszerint a kölcsön politikai okokból fontos, egy olyan baráti gesztus, amit Olaszország megtehet, és kárpótlás azokért a gesztusokért, amiket nem tehetett meg.³⁹ Mussolini tehát valóban kötelezőnek érezte a korábbi kölcsönre vonatkozó ígérést, csak hogy egy kisebb összeggel akart eleget tenni az 1928 áprilisában elhangzott vállalásának. Walkó tehát rosszul taktikázott, mert 1931 júliusában még 30 millió dollár, 1931 decemberében pedig már csak 15 millió líra kifizetéséről volt szó.

A római Pénzügyminisztérium határozottan ellenezte a FIAT-kölcsönt, de 1932. február végén Steiner József mérnök, a Magyar Királyi Légügyi Hivatal (LÜH) alkalmazottja megpróbálta sztofnózni a rendelést, mondván, a rendelt repülőgépek azóta már elavultak, és amúgy sincs pénz, hogy kifizessék őket. A FIAT természetesen azonnal elutasította ezt a próbálkozást, és ezúttal egyenesen a római Külügyminisztérium közbenjárását kérte, hogy segítsen kifizettetni a magyar kormánnyal a tartozást.⁴⁰

A budapesti olasz követ rájött, hogy egy olasz kölcsön nemcsak azért hasznos, mert a magyar kormány biztosan értékeli a baráti gesztust, hanem azért is, mert a pénz valójában az olasz ipar támogatását jelenti. Ez pedig ugyanaz a felismerés volt, ami miatt Mussolini is javasolta a kölcsön megadását még 1931 decem-

37 MNL OL K 64 1932-23-3.

38 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. Schmidt mérnök 1931. október 21., sz. n. emlékeztető.

39 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. Mussolini 1931. december 8., 5753. sz. átirat.

40 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. FIAT a Külügyminisztériumnak, 1932. március 9., sz. n.

berében. Az olasz kormány viszont csak abban az esetben akart kölcsönt adni, ha azt először a magyar fél kérelmezi. A követ rávette a lépésre Gömbös Gyula miniszterelnököt, illetve Walkót is, és innentől már nem volt akadálya a kölcsönnek.⁴¹

A magyar és az olasz javaslat között nem volt komoly eltérés: a magyar terv 15,5 millió lírát kért, 4 százalékos kamatra, amelyet 1937-től kellett törleszteni, 20 év alatt, féléves részletekben;⁴² eközben az olasz Pénzügyminisztérium 15 millió lírában maximálta az adható összeget, mivel csak ennyi volt betervezve, és 5 százalékos kamatot, illetve 1934-től kezdődő törlesztést javasolt.⁴³ Suvich mindezt úgy közölte a követtel, hogy csak az összeg felső határát kell feltétlenül tiszteletben tartani, a többi vitás pontot viszont nem kell erőltetni.⁴⁴

A magyar tárgyalópartner római útja előtt csak a fizetés módját kellett tisztázni: nem lehetett egyenesen kormányközi átutalással megoldani a tranzakciót, így olasz részről megkeresték a Banco di Napolit. A lépés adta magát, mert a bank már eleve rendelkezett magyar kapcsolattal, mivel érdekelt volt a világháborús adósságok behajtásában,⁴⁵ illetve az olasz–magyar klíringmegállapodás révén létrejött vállalattal is szerződése volt.⁴⁶ A kölcsön átutalására Guido Jung pénzügyminiszter azt az eljárást dolgozta ki, hogy a bank kap 15 millió lírát, és azt megőrzi a magyar kormány számára, hogy majd úgy továbbítják a FIAT-nak, ahogy azt előírják neki. A bank és az államkincstár pedig köt egy titkos szerződést, amely tartalmazza a kölcsön kamatát, a törlesztés kezdetét és futamidejét.⁴⁷ Magyar részről az 1934-től kezdődő törlesztés azonnal meghallgatásra talált, a kamat esetében felmerült a kompromisszumos 4,5 százalék, viszont Imrédy Béla pénzügyminiszter mindenképpen ragaszkodott a 15,5 milliós összeghez.⁴⁸ A FIAT-kölcsönnel egy időben zajlottak Sztéryni József római tárgyalásai több olyan üggyel kapcsolatban, amelyek jórészt még a világháborút követő változások kapcsán felmerült kérdésekre voltak visszavezethetők. 1932. november 1-jén Hory azt táviratozta Budapestre, hogy amennyiben pár ügyben a magyar fél némi engedékenységet mutat, a Sztéryni-féle tárgyalás témáját képező tételek teljes elengedésre kerülnek.⁴⁹ 1932. novem-

41 ASDMAE AP (1931–1945), Ungheria, 5, 8. Arlotta 1932. március 17., 1908/256. sz. futárral továbbított távirat; uo. Arlotta 1932. március 19., 1956/272. sz. postai távirat; uo. Arlotta 1932. május 5., 2930/520. sz. futárral továbbított távirat.

42 ASDMAE AP (1931–1945), Ungheria, 5, 8. Rochira emlékeztetője Mussolininek, 1932. augusztus 17., sz. n.

43 ASDMAE AP (1931–1945), Ungheria, 5, 8. Jung 1932. szeptember 1., 7284. sz. átirat.

44 ASDMAE AP (1931–1945), Ungheria, 5, 8. Suvich 1932. szeptember 10., 227 531/159. sz. távirat.

45 ASDMAE AP (1931–1945), Ungheria, 5, 8. Jung 1932. október 15., 20/17/10–932–X. sz.

46 IBNAFA, Libro delle Deliberazioni XXV. köt. p. 148. és a vonatkozó melléklet p. 267–273. 35. Società Anonima Italo–Ungherese per facilitazioni di credito all'esportazione, 1932. augusztus 24. A melléklet tartalmazza a szerződés vázlatát, miszerint az olasz Államkincstár a Banco di Napolin keresztül fizetne a cégnek. Az 1932. augusztus 24-i egyezményt 1932. október 26-án pontosították. IBNAFA, Libro delle Deliberazioni XXVI. köt. p. 273–275. 16. Società Anonima Italo–Ungherese per facilitazioni di credito all'esportazione, 1932. október 26.

47 ASDMAE AP (1931–1945), Ungheria, 5, 8. Jung 1932. október 15., 20/17/10–932–X. sz. Sajnos egyik katonai kölcsön szerződését sem sikerült fellelni, viszont a kölcsönök adatait rekonstruálni lehet. Ezeket lásd a függelékben.

48 MNL OL K 74, 52. csomó, 7. tétel. Puky 1932. október 30. 14:55, 137. sz. szjt.

49 MNL OL K 74, 52. csomó 7. tétel 1932, Róma. Hory 1932. november 1. 20:30, 209. sz. szjt.

ber 2-án Imrédy azonnal elfogadta a 4,5 százalékos kamatot, a 15 millió líra hitelösszeget és az 1934. július 1-jei törlesztési kezdetet.⁵⁰ Ez az engedékenység a Sztéryni-féle tárgyalásokra is kiterjedt, mert 1932. november 9-én Sztéryni jelentette, hogy az általa vezetett tárgyalások is teljes sikerrel zárultak.⁵¹ Ekkorra a FIAT-kölcsönrel kapcsolatos tárgyalások is eredményesen végződtek.⁵² Ideje volt, mert aznap estére már Gömbös Gyula is Rómába érkezett, és miniszterelnöki minőségben megkezdte első külföldi látogatását.

Az első olasz katonai kölcsön teljes mértékben beleillett az olasz hadiipari exportot támogató gazdaságpolitikai elképzelésekbe: a késői törlesztés már az 1920-as években elfogadottá vált, az intézkedés az olasz hadiipari cégek fizetési-képtelenségét kívánta elkerülni és olasz hadianyag külföldi vásárlását eredményezte, miközben a magyar fél részéről fizetendő meglehetősen kedvezményes kamat még az olasz államnak is bevételt hozott (a Népszövetség által koordinált 1924-es államkölcsön esetében a kamat 7,5 százalék volt).

Az 1932 novemberére megvalósuló FIAT-kölcsön egy régebbi olasz szállítás ügyét rendezte, viszont a honvédség felszereltsége mennyiségileg és minőségileg sem ütötte meg az elvárt szintet, így 1932. október 24-én a Koronatanács jóváhagyta az 1932. május 9-én, 11-én és 16-án tartott vezetési értekezleten megtárgyalt szervezési elveket. Az 1932 utáni hadianyag-beszerzések és az ehhez szükséges katonai kölcsönök erre az 1932-es fejlesztési tervre⁵³ hivatkozva valósíthattak meg. Persze nem azonnal, mivel egy 18 repülőszázadból álló légierőnek a fenntartása 16 millió pengőbe került, amit az államháztartás 1932-es állapota nem tett lehetővé.⁵⁴ A hirtelenbéli fegyverszállítási botrány⁵⁵ kapcsán és a FIAT-hitellel kiengedezett tartozás fejében visszatartott repülőgépek átadása után nem került sor nagyobb mennyiségű hadianyag mozgatására, mivel nem állt rendelkezésre a vásárláshoz szükséges anyagi háttér. A külföldi beszerzés szükségességéhez pedig nem fért kétség, ugyanis a honvédség eszközigényének⁵⁶ csak töredékét tudta előállítani a magyarországi hadiipar. Valószínűleg ez lehetett az oka, hogy 1934 és 1935 fordulóján elkezdődtek a második katonai kölcsön tárgyalásai.

50 MNL OL K 74, 52. csomó, 7. tétel. Puky 1932. november 2. 15:35, 141. sz. szjt.

51 MNL OL K 74, 52. csomó 7. tétel 1932, Róma. Sztéryni 1932. november 9. 13:00, 226. sz. szjt.

52 Carocci, 1987. n. 408.

53 A koncepció cseppet sem új, Bethlen már 1930. április 11–12-i római útján is ezt vázolta fel Mussolini előtt. HL 1. VKF osztály 1932/9135. Hr. sz. 1932. július 13.

54 Csima, 1969. 298.

55 1933. január első napjaiban titokban 50 vagonnyi olasz fegyver érkezett Ausztriába, amiből körülbelül tíz vagon sikertelenül Magyarországra juttatni. A szállított hadianyag mennyisége nem ismert, de ebben legalább 100 ezer puska, 200 géppuska és 32 tábori ágyú volt. Nándori, 1968. 643.; Csima, 1969. 297.

56 1935-ben ez 420 ezer puska, 6500 golyószóró, 5000 géppuska, 600 nehéz géppuska, 450 gyalogsági ágyú, 284 gyalogsági aknavető, 1036 könnyűlöveg, 408 közepes löveg, 100 közepes aknavető, 4 nehéz aknavető, 18 nehézlövő, 300 légvédelmi löveg, 100 kis harckocsi, 200 könnyű harckocsi, 50 páncélgépkocsi, 4 páncélvonat, 524 felderítő, vadász és bombázó repülőgép volt. HL Hr. VI-1. Oszt. 1935-9087. Idézi: Rózsai, 1969. 640.

A második és harmadik katonai kölcsön

Gömbös Gyula 1934. november 6–7-i római látogatása során leginkább a marseille-i merényletről esett szó.⁵⁷ November 6-án a katonai témákról tárgyaltak, így az esetleges jugoszláv–magyar fegyveres konfliktus alkalmával megígért olasz katonai segítségről. Gömbös röviden vázolta a magyar hadseregfejlesztési programot, és egy újabb katonai kölcsönt kért, hogy ezzel is gyorsabbá váljon a fegyverkezés. Mondván, 60 millió pengőt össze lehet szedni Magyarországon, de ezenfelül még szükség lenne 80–100 millió lírára, amiből 60–70 millió természetben, hadianyag formájában is érkezhethet. Mussolini ezt jóváhagyta,⁵⁸ és minden oka megvolt, hogy így tegyen, mivel a pénz az olasz ipar támogatását jelentette, vagyis egy gesztussal az olasz vállalatokat⁵⁹ és a magyar szövetségest is boldoggá tehetette. A tárgyalások 1935 elején felgyorsultak,⁶⁰ majd hirtelen annyira lelassultak, hogy 1935. március 23-ig még mindig nem sikerült megállapodni a technikai részletekről. Mussolini ugyanis ekkor azt ígérte Gömbösnek, hogy azokat mihamarabb tisztázni fogják a pénzügyminisztériumok.⁶¹

Az aláírás pillanata nem ismert, azonban erre valamikor 1935. április 5. után került sor, ugyanis az ekkor keltezett átirat már konkrét megrendelésekről is tudott. A kölcsön végösszege azonban nem egyezett, mivel az 93 millió, és nem 70 millió líra volt, illetve a kölcsönnek nem az 57,14 százalékát, hanem csak 8,92 százalékát fordították légierős beszerzésre, ami nem 12 millió, hanem csak 2,5 millió pengő volt.⁶² Róder Vilmos honvédelmi miniszter 1937-es köszönőleveléből ismert, hogy a honvédség a légierős beszerzéseken túl fegyverek, lőszer, műszaki és vegyi anyagok, illetve szállítójárművek, harckocsik, szövetek és híradó eszközök vásárlására költötte a második katonai kölcsönt. Főleg a légierős beszerzések korlátozott volta miatt Róder a köszönőlevelében máris egy újabb, ezúttal 120 millió lírás katonai kölcsön folyósítását kérte.⁶³ Valójában a harmadik katonai kölcsön ügyét már 1936. augusztus 22-én felvetette Szabó László katonai attasé Mussolininek, akiből

57 A találkozóról készült beszámolót Pritz, 1982. 182. az MNL OL K 64 1934–17–573(620) jelzet alatt említi. Nem tudni, mikor, de azóta a dokumentumot kiemelték a helyéről, és máshol sem sikerült fellelni. Carocci, 1990. n. 111., 112., 116. dokumentumai tartalmazzák a tárgyalásról készített olasz jegyzőkönyveket.

58 Carocci, 1990. n. 112.

59 1934. november 2-án az olasz Külügyminisztérium a 234 928/161. sz. távirattal kérte, hogy a budapesti követség ellenőrizzen egy hírt, miszerint a magyar kormány olyan hadianyagot és repülőgépeket rendelt Németországban, amelyekre Olaszországból is kapott ajánlatot. Colonna cáfolata csak 1934. december 19-én íródott (12 957/1615. sz. távirat), vagyis amikor Mussolini beszélt Gömbössel, még inkább célszerűnek tűnt egy Magyarországnak szánt katonai kölcsönrel támogatni az olasz ipart, és ezzel kiiktatni a német konkurenciát. A táviratokat lásd: ASDMAE AP (1931–1945) Ungheria, 10, 11.

60 MNL OL K 74, 17. csomó, 1935, Róma. Hory 1935. január 19. 19:15, 21. sz. szjt.

61 MNL OL K 35. A/1. ff. 6–8. Mussolini Gömbösnek 1935. március 23., sz. n.

62 AUSSMA ex-SIOS 71. Légügyi miniszter kabinetfőnöke 1935. április 5., 12077. sz.; Hetés–Morva, 1977. n. 83.; Csanádi–Nagyvárad–Winkler, 1977. 198.

63 ASDMAE AP (1931–1945), Ungheria, 22, 7. Róder Mussolininek, 1937. augusztus 9., sz. nélküli levél.

kicsikarta az előzetes jóváhagyást,⁶⁴ hogy a végleges olasz beleegyezést 1937. október 16-án küldje meg az olasz Külügyminisztérium a budapesti követségnek.⁶⁵

A második és a harmadik katonai kölcsön nemcsak azért alkot valójában egy egészet, mert a harmadikat a második során be nem szerzett eszközök vásárlásának lehetővé tétele érdekében kérték, hanem azért is, mert a harmadik katonai kölcsön fedezetét még jórészt a második adta.⁶⁶

Ezzel a Magyarországnak nyújtott katonai kölcsönök rendszere általánossá vált, amelyeket ettől kezdve végig a római magyar katonai attasé hivatala koordinálta. Az 1936 őszétől helyreálló olasz valuta, illetve az egyre jobban felfutó hadiipar lehetővé tette, hogy 1937-től az olasz hadieszközök exportjának újabb hulláma induljon meg.⁶⁷ Az olasz Katonai Hírszerző Szolgálat (Servizio informazioni militare, SIM) ennek elősegítésére szólította fel az olasz katonai attasékat. Budapestre éppen azért nem küldték el a felhívást, mert a SIM tisztában volt azzal, hogy a magyar fegyverkezés korántsem ért véget, és ez ügyis további olasz megrendeléseket fog eredményezni, akár újabb olasz katonai kölcsönök terhére.⁶⁸ Nem is kellett sokat várni, ugyanis 1938 őszén egy újabb kölcsönt sikerült tető alá hozni, ezúttal 70 millió líra értékben,⁶⁹ hogy 1939-ben és 1940-ben újabb megállapodásokat kössenek.

A hadügyikölcsön-féle pénzmozgásnak csekély nyoma maradt fenn. Egyedül egy konkrétum ismert: a fedőszámlát „Conto speciale n° 2”-ként emlegették.⁷⁰ Az olaszországi koordinátor végig a római magyar katonai attasé maradt, ugyanis Szabó László olyan bensőséges viszonyt ápolt Mussolinivel, hogy – a magyar hatóságok szerint – mindent el tudott intézni a Ducénál. Még az 1940-es megállapodást is sikeresen tető alá hozta, habár ekkor Olaszország már javában a világháborúra készült, és nem voltak adottak a hitel- vagy bármiféle tőkekihelyezés feltételei. A magyar fél ekkor 500 millió lírát kért, ami irreális összegnek számított, de némi ügyeskedéssel így is sikerült elérni, hogy a korábbi kölcsönök hátralékait is beleszámítva Magyarország kapjon 300 millió lírát.⁷¹ Az 1941. december 15-i egyezség alapján végül a fegyverkezési hiteleket egyesítették mint „Prestito al Governo Ungherese”, melyet 4 százalékos kamattal, 15 év alatt, féléves törlesztéssel kellett visszafizetni. A kezdőrészlet 1942. április 1., az utolsó pedig 1956. október 1. lett volna. Az új, egyesített kölcsön 463 millió lírara rúgott (tehát legalább 65 millió lírát visszafizetett a magyar állam). Egyedül az

64 MNL OL K 100, 1936. 21., 34. és 37.

65 ASDMAE AP (1931–1945), Ungheria, 22, 7. Feljegyzés, 1937. október 14., sz. n.; illetve uo. Ciano 1937. október 16., 235 996/198. sz. távirat.

66 Hetés–Morva, 1977. n. 83.

67 1936 közepétől annak a Romániának is szállítottak, amely korábban megszavazta a gazdasági szankciókat. A Hadügyminisztériumban felmerült, hogy talán nem kellene ugyanazt az anyagot eladni Romániának, amit a baráti Magyarország is kap, de ennek a moralizáló javaslatnak végül nem volt semmi gyakorlati következménye. Caroli, 2000. 155.

68 AUSSME G–29, 119, 15b mappa.

69 ACS, INCE, 165, Corrispondenza Rome, le 18 Novembre 1938–XVII.; IBNAF, Libro delle Deliberazioni vol. 78. p. 260–261.

70 MNL OL K 63, 217. csomó, 23/7., 164/res/4–1939.; Vagnini, 2008. 36.

71 MNL OL K 100, 1940, 1.

1942. április 1-jei és október 1-jei, illetve 1943. április 1-jei részletet fizették vissza, amivel 428 071,92 lírára csökkent az adósság.⁷²

Voltak pénzmozgások a Salò Köztársaság fennállása során is, de ezeknek a tranzakcióknak már nem sok köze volt a fegyverkezési hitelekhez. 1943-ra az olaszországi katonai megrendeléseknek is leáldozott. Ezt követően már csak kisebb és eseti szállítmányokról tudunk. A fasiszta Olaszországnak nem a magyarországi kölcsönök jelentették a legsikeresebb pénzügyi vállalkozását, mivel a kölcsönöket nem fizette vissza teljes mértékben a magyar fél, de amíg zajlott a törlesztés, az olasz pénzügyi segítség nagyon fontosnak bizonyult, mivel ennek köszönhető, hogy egyáltalán elkezdődhetett a honvédség felfegyverzése. Ahogy korábban jeleztem, ezeket a kölcsönöket egy szerves fejlődés eredményeképpen és a hadianyag-exportot elősegítő gazdaságpolitikával összhangban helyezték ki; igaz, a megállapított összeg nagysága és a szinte folyamatos tőkekihelyezés is példátlan. Ennek ismerete megkerülhetetlen az olasz hitelezési politika tanulmányozásakor, illetve az olasz–magyar hadianyag-forgalom vizsgálata sem lehetséges, ha ezt a folyamatot figyelmen kívül hagyjuk.

Függelék

Olasz katonai kölcsönök Magyarországnak (1932–1940)⁷³

Fsz.	A kölcsön éve	Millió líra	Kítól?	Százalék	Törlesztés
1.	1932	15	Banco di Napoli	4,5	1934. július 1-jétől 20 éven át
2.	1936	93	Banco di Napoli	4	1937. július 1-jétől 20 éven át
3.	1937	120	Banco di Napoli	4	1938. november 1-jétől 20 éven át
4.	1938	70	Banco di Napoli	6,5	Hitelnyújtástól 1,5 év
5.	1939	70	Banco di Napoli	6,5	Hitelnyújtástól 1,5 év
6.	1940	300	-	4	1942. április 1-jétől 15 év

72 ACS, INCE, 166, 1, vecchio Clearing Operazioni in sospeso. Címzett és aláíró nélküli feljegyzés, 1949. december 15., sz. n. „Situazione dei crediti e dei debiti finanziari e commerciali arretrati con l’Ungheria”.

73 Hetés-Morva, 1968. n. 83.; HL HM 1940 eln./6.k osztály 282.; HL HM 1940 eln./III. Csfség 14284. HM Eln. III. Csoportfőnökség Teleki Pál miniszterelnöknek, 1940. március 18.; IBNAFA, Libro delle Deliberazioni vol. 78. pp. 260–261. 42. Prestito al Governo ungherese, 1938. december 21.; ACS INCE, 166, 1, vecchio Clearing Operazioni in sospeso. Címzett és aláíró nélküli feljegyzés, 1949. december 15., sz. n. „Situazione dei crediti e dei debiti finanziari e commerciali arretrati con l’Ungheria”.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelyei

ACS

Archivio Centrale dello Stato, Róma

ASBI

Archivio Storico Banca d'Italia, Róma

ASDMAE

Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Róma

AUSSMA

Archivio Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Aeronautica, Róma

AUSSME

Archivio Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, Róma

HL

Hadtörténelmi Levéltár, Budapest

IBNAFA

Istituto Banco di Napoli Fondazione, Archivio, Nápoly

MNL OL

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

2. Kiadott források és szakirodalom

Alegi

1989 Alegi, Gregory: Italo Balbo, stato della ricerca e ipotesi di lavoro. In: *Storia Contemporanea*, 20. (1989) 6. sz. 1059–1104.

Borsa

1979 Borsa, Giorgio: Tentativi di penetrazione dell'Italia fascista in Cina: 1932–1937. In: *Il Politico*, 44. (1979) 3. sz. 381–419.

Carocci

1970–1990 *I Documenti Diplomatici Italiani*. Serie 7. 1922–1935. Vol. VII. 24 settembre 1928 – 12 settembre 1929. Vol. XII. 1 aprile – 31 dicembre 1932. Vol. XVI. 28 settembre 1934 – 14 aprile 1935. A cura di Carocci, Giampiero. Roma, 1970, 1987, 1990.

Caroli

1984 Caroli, Giuliano: Un'amicizia difficile. Italia e Romania (1926–1927). In: *Analisi storica*, 2. (1984) 3. sz. 276–316.

2000 Caroli, Giuliano: *Rapporti militari fra Italia e Romania dal 1918 al 1945. Le carte dell'Ufficio Storico*. Roma, 2000.

Csanádi–Nagyvárad–Winkler

1977 Csanádi Norbert – Nagyvárad Sándor – Winkler László: *A magyar repülés története*. Bp., 1977.

Csima

1969 Csimán János: Olaszország szerepe a Horthy-hadsereg fegyverkezésében (1920–1941). In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 16. (1969) 2. sz. 289–313.

Hoover

1961 Hoover, Herbert: *An American Epic. Vol. III. Famine in Forty-Five Nations: The Battle on the Front Line, 1914–1923*. Chicago, 1961.

Hetés–Morva

1968 *Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez, 1919–1938*. Szerk.: Hetés Tibor – Morva Tamásné. Bp., 1968.

Juhász

2016 Juhász Balázs: Kísérlet a titkos olasz–magyar katonai és politikai együttműködésre 1922 őszétől 1924 januárjáig. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 129. (2016) 3. sz. 808–832.
2018 *Trianon és az olasz diplomácia. Dokumentumok a békeszerződés előkészítéséről 1919–1920*. Szerk.: Juhász Balázs. Bp., 2018. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak. Trianon-dokumentumok és -tanulmányok, 1.)

Karsai

1967 *Iratok az ellenforradalom történetéhez. IV. köt. A magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikája 1927. január 1. – 1931. augusztus 24*. Szerk.: Karsai Elek. Bp., 1967.

Monzali

2012 Monzali, Luciano: *Un re afgano in esilio a Roma. Amanullah e l’Afghanistan nella politica estera italiana, 1919–1943*. Firenze, 2012.

Nándori

1968 Nándori Pál: A hirtenbergi fegyverszállítás. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 15. (1968) 4. sz. 636–657.

Pellegrini

2005 Pellegrini, Ernesto: Il contributo italiano allo sviluppo della Marina dell’URSS (1929–1941). In: *Bollettino d’Archivio*, 19. (2005) 4. sz. 91–121.

Pritz

1982 Pritz Pál: *Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932–1936*. Bp., 1982.

Rizzi

2015 Rizzi, Andrea: Per una storia delle relazioni italo-finlandesi, 1919–1935. In: *Nuova Rivista Storica*, 99. (2015) 3. sz. 897–922.

Rózsai

1969 Rózsai Ágnes: Adalékok a Gömbös-kormány katonapolitikájához. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 16. (1969) 4. sz. 634–650.

Segreto

1997 Segreto, Luciano: *Marte e Mercurio. Industria bellica e sviluppo economico in Italia 1861–1940*. Milano, 1997.

2002 Segreto, Luciano: L’industria del mare. In: *Storia d’Italia. Annali 18. Guerra e Pace*. A cura di Barberis, Walter. Torino, 2002. 643–692.

Vagnini

2008 Vagnini, Alessandro: *Momenti di storia ungherese. Politica e diplomazia*. Roma, 2008.

BALÁZS JUHÁSZ

THE MILITARY POLICY OF FASCISM AND THE MILITARY LOANS TO HUNGARY

Italy, trying to insert itself in the power vacuum created in Central Europe after the end of the Great War, also used the financial means to expand. The loans, and especially the military ones, had a special importance also because without them the rearmament of the Hungarian Army would not have been possible. Although military loans were the organic result of Italian economic policy aimed at encouraging the export of war materials, after having spoken for the first time in April 1928, the first money arrived in Hungary only at the end of 1932. Simply because it still needed to find the formula accepted by both parties in order to legally resolve the illegal movement of money. The study shows how a series of military loans arrived in the 1930s, how and why they were granted, and who was to take advantage of them.